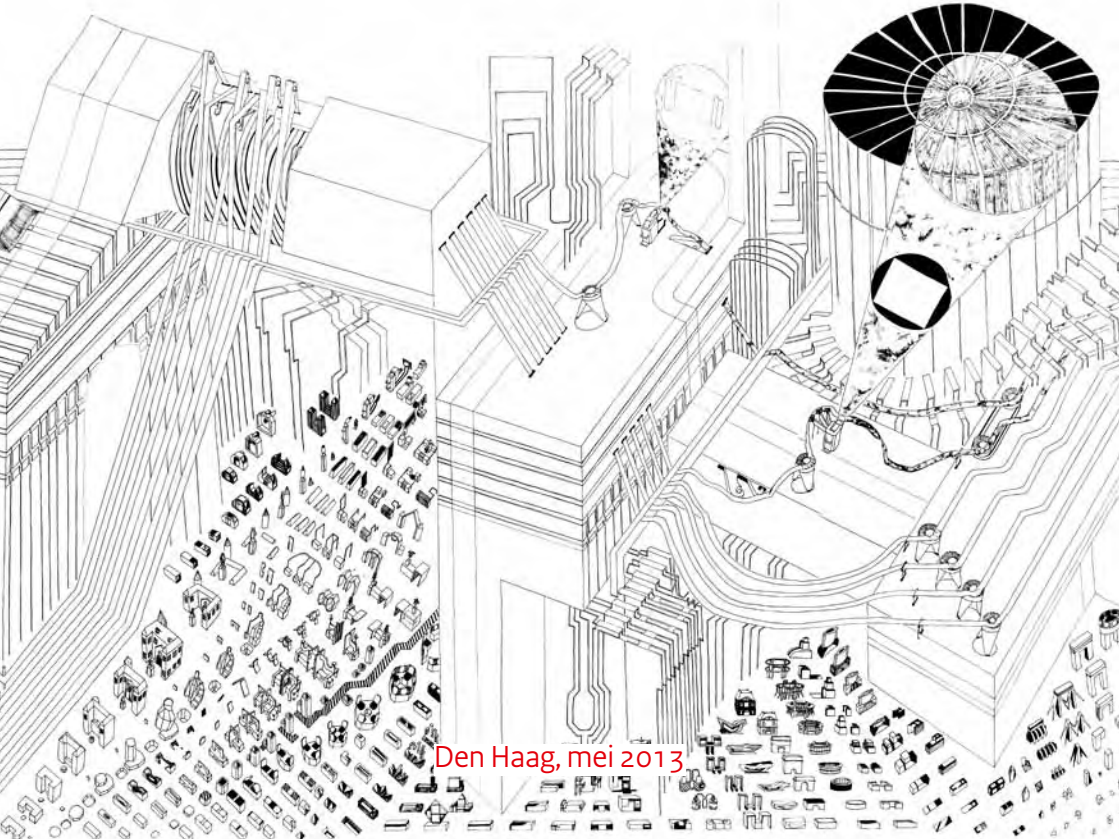

Rijksbouwmeester

werkprogramma 2013 - 2016

Ruimte voor creativiteit en diversiteit

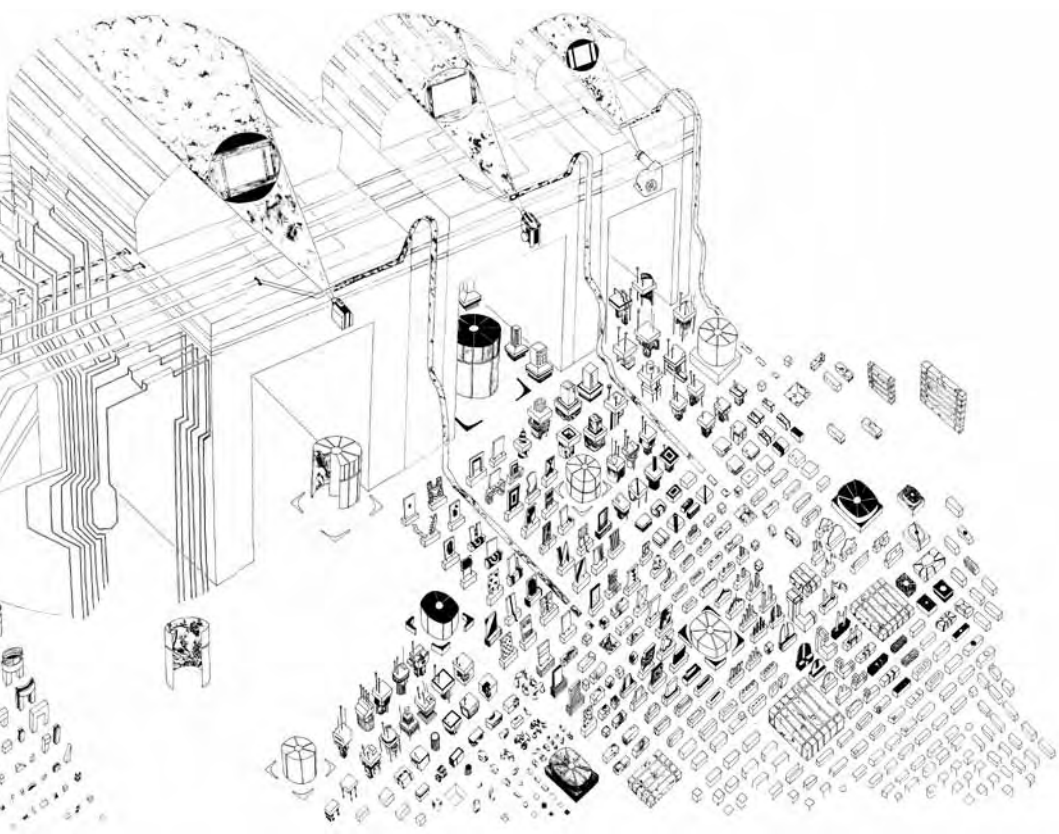
Den Haag, mei 2013

Rijksbouwmeester

werkprogramma
2013 - 2016

**Ruimte voor
creativiteit
en diversiteit**

Den Haag, mei 2013

Inhoud

- 05 **Aanbiedingsbrief**
- 06 **De Rijksbouwmeester**
- 07 **Ruimte voor creativiteit en diversiteit**
Essay Rijksbouwmeester Frits van Dongen
- 19 **Werkprogramma 2013-2016**
- 19 **Thema 1 | Een nieuwe bouwcultuur**
- 20 **Thema 2 | Goed opdrachtgeverschap**
- 23 **Thema 3 | Transformatie**
- 25 **Thema 4 | Ontwerpend onderzoek**
- 26 **Colofon**

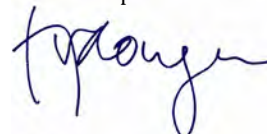
Aanbiedingsbrief

Hierbij bied ik u 'Ruimte voor creativiteit en diversiteit' aan, het Werkprogramma Rijksbouwmeester 2013-2016. In dit werkprogramma concentreer ik mij op de activiteiten die ik ontplooi in mijn rol als eerste adviseur van de Rijksgebouwendienst (Rgd). Daarnaast komen enkele bredere projecten aan de orde zoals het scholenproject en het wijkenprogramma. In dit werkprogramma heb ik gekozen voor het gebruik van de term Rijksvastgoedbedrijf (RVB), omdat naar verwachting de Rgd in de loop van dit jaar daarin opgaat. Daarnaast wordt dit Werkprogramma aangeboden aan andere departementen, zoals de ministeries van OCW, IenM en EZ alsmede het ministerie van Defensie, en andere belanghebbenden zoals de Spoorbouwmeester, de stadsbouwmeesters en de provinciaal bouwmeesters.

Ik schets in het werkprogramma de majeure wijzigingen die zich momenteel in de omgeving van het Rijksbouwmeesterschap voltrekken en die mijn koers mede bepalen. De crisis werkt onontkoombaar door in de vastgoedportefeuille van het Rijk en laat de verschuiving zien van nieuwbouw en expansie naar afstoot, transformatie en herbestemming. Zo ook is de politieke en bestuurlijke context van het rijksvastgoedbeheer volop in beweging: de rijksoverheid wordt kleiner, de kwantitatieve huisvestingsbehoefte neemt af en monumenten worden waar mogelijk overgedragen aan de markt. Een andere organisatorische wijziging is, zoals hierboven vermeld, de aanstaande oprichting van het RVB. Als gevolg hiervan zal het Atelier Rijksbouwmeester in de loop van dit jaar op een nieuwe locatie worden gehuisvest.

'Ruimte voor creativiteit en diversiteit' is geschreven in samenhang met het werkprogramma 'De techniek van het verbinden' van het College van Rijksadviseurs (CRA). Het werkprogramma van het CRA besteedt uitgebreid aandacht aan de 'brede' activiteiten gerelateerd aan grote maatschappelijke trends en opgaven, aan de condities voor het ontwerpvlak, en aan het stimuleren van architectonische kwaliteit in brede zin. Op een aantal onderdelen zijn beide werkprogramma's vanzelfsprekend met elkaar verweven.

'Ruimte voor creativiteit en diversiteit' bestaat uit twee delen; een meer essayistisch getint hoofdstuk waarin ik mijn visie op mijn werk als Rijksbouwmeester geef en het tweede deel beschrijft de activiteiten met concrete projecten. Rode draad in 'Ruimte voor creativiteit en diversiteit' is het besef dat borging van integrale kwaliteit in het vastgoed van de rijksoverheid een vanzelfsprekendheid moet zijn.

ir. Frits van Dongen, Rijksbouwmeester

De Rijksbouwmeester

De Rijksbouwmeester adviseert de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de overige ministers gevraagd en ongevraagd over architectuur in de brede zin van het woord (Besluit Rijksgebouwendienst 1999). Bij de uitoefening van zijn functie neemt de Rijksbouwmeester een bijzondere positie in. Enerzijds maakt hij deel uit van

de Rijksgebouwendienst wanneer zijn activiteiten betrekking hebben op gebouwen, werken en terreinen die tot het domein van de dienst behoren. Anderzijds is hij de adviseur van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de overige ministers wanneer het gaat om algemene kwesties ten aanzien van de architectuur in het algemeen.

Bij zijn werkzaamheden voor de Rijksgebouwendienst bewaakt en bevordert de Rijksbouwmeester de architectonische kwaliteit en de stedenbouwkundige inpassing van de rijksgebouwen. De Rijksbouwmeester geeft specifieke adviezen over het ontwerp en de voordracht van architecten en adviseert de Rijksgebouwendienst over rijkshuisvesting, monumenten en cultureel erfgoed en beeldende kunst (in het kader van de percentageregeling).

De advisering door de Rijksbouwmeester over algemene kwesties heeft betrekking op het gevraagd en ongevraagd adviseren van het Rijk, het borgen van de kwaliteit van wet- en regelgeving en het stimuleren van het onderwijs en de vakbekwaamheid van architecten, het bevorderen van het cultureel opdrachtgeverschap en het vergroten van de maatschappelijke inbedding van architectuur. De Rijksbouwmeester is primus inter pares van het College van Rijksadviseurs, het onafhankelijke college dat de regering adviseert over ruimtelijke en landschappelijke inrichtingsvraagstukken. De functie van de Rijksbouwmeester en de advisering door het College van Rijksadviseurs worden gecontinueerd in het nieuwe Rijksvastgoedbedrijf.

Sinds augustus 2011 is ir. Frits van Dongen Rijksbouwmeester.

Ruimte voor creativiteit en diversiteit

Essay door Frits van Dongen

Onze samenleving kenmerkt zich door een toenemende behoefte aan diversiteit, aan het zich willen onderscheiden, aan het zoeken naar identiteit. De combinatie van creativiteit en het vormgeven aan diversiteit zie ik als leidende uitgangspunten voor mijn werk als Rijksbouwmeester. Hierbij denk ik aan oorspronkelijkheid, zeggingskracht, originaliteit en vernieuwing waarmee onze leefwereld verrijkt wordt. De actuele bouwopgave heeft daar baat bij.

Op rijksniveau is er sprake van een ingrijpend afstootprogramma van het rijksvastgoed, uiteenlopend van rijkskantoren en ook diverse beeldbepalende rijksmonumenten. Het regeerakkoord brengt voor het nieuwe Rijksvastgoedbedrijf (RVB) een belangrijke opgave voort om de komende jaren te werken aan een kleinere, energiezuinige, meer flexibele gebouwenvoorraad voor het Rijk. Ruimte voor creativiteit en oog voor diversiteit dragen bij aan een goede basis om die nieuwe bouwopgave tegemoet te kunnen treden.

Creativiteit en diversiteit zijn essentiële begrippen omdat ik, en daarmee ook mijn Atelier, in mijn advisering het verschil kan maken. Het ontwerp vervult, door zijn bindende werking, een cruciale rol. Wanneer ontwerp ontstaat vanuit een nieuwsgierige, onderzoekende houding, met oog voor alle facetten van een opdracht, ontstaat als vanzelfsprekend een mooie basis om aan de nieuwe bouwopgave te gaan werken.

Een nieuwe bouwopgave, een nieuwe bouwcultuur

Natuurlijk zal er in de toekomst nieuw gebouwd blijven worden, maar wel aanzienlijk minder dan we gewend waren. Het zwaartepunt verschuift naar transformatie, beheer en onderhoud van de bestaande voorraad. We zullen 'bouwen aan het bestaande'.¹ En dat alles resulteert in een kleinschaligere en specifiekere bouwopgave die gekenmerkt wordt door grotere diversiteit en

afwisseling. We zullen differentiatie in aard en omvang van het opdrachtgeverschap zien: nieuwe samenwerkingsvormen gaan ontstaan. Bouwen verloopt via andere, integrale processen, met een andere fasering en gewenste levensduur. Ik zie een meer dynamische mix van ontwerp- en bouwopgaven voor me. Daarom spreek ik in dit verband ook wel van een nieuw type bouwcultuur,² waarmee ik bedoel het ontstaan van nieuwe regels, procedures en gedeelde kennis van alle betrokkenen in het bouwproces. De bouwcultuur is meer dan enkel architectonisch ontwerp, het verbindt architectuurbeleid met bouwbeleid, met cultuurbeleid en ook met het onderwijs. Ik neem daarbij de stelling in dat wij –professioneel betrokken bij het vastgoed van het Rijk – actief en toekomstgericht aan deze veranderende bouwcultuur kunnen bijdragen.

Ontwikkelingen van de laatste decennia laten ons zien dat de stad het hoofdtonel is van de nieuwe bouwopgave. Al enige jaren wonen wereldwijd meer mensen in de stad dan daarbuiten. De stad is, in plaats van de staat, in toenemende mate de economische motor van onze samenleving. Om de daarmee gepaard gaande toestroom van nieuwe bewoners te accommoderen, zal de stad zich snel en ingrijpend aanpassen. Juist dankzij deze versterkte behoefte aan geschikte woon- en werkruimte in een stedelijk milieu zijn grootschalige gebiedsuitbreidingen, zoals we die de afgelopen decennia kenden, niet meer aan de orde. Binnenstedelijk bouwen is, zoals door mijn voorgangers terecht en met verve bepleit, hierbij een belangrijke opgave, vooral in combinatie met het herbestemmen en omgaan met de bestaande voorraad.

We hebben in de twintigste eeuw de gebouwde omgeving in Nederland sterk uitgebreid, misschien zelfs te sterk. Van veel kantoren, zelfs van recente datum, wordt verwacht dat ze nooit meer gebruikt zullen worden. Op de woningmarkt uit dat probleem zich in stagnatie en in een woningvoorraad die slecht strookt met de veranderde woonbehoefte. In de afgelopen twintig jaar is een mismatch ontstaan tussen het aanbod en de werkelijke vraag. Nederland kent veel gezinswoningen, terwijl we zien dat een steeds groter deel van de bevolking uit een- of tweepersoonshuishoudens bestaat (zowel onder jongeren als ouderen). Gezien de verwachte demografische ontwikkelingen, gaat deze mismatch alleen nog maar groter worden. Door middel van

ontwerpend onderzoek wil ik de diversiteit van het wonen binnen een bredere context stimuleren. Dat kan wat mij betreft diverse vormen aannemen: meer variatie in woningtypen en afmetingen, meer levensloopbestendigheid, ruimere mogelijkheden voor particulier opdrachtgeverschap, ‘neutrale’ woningtypen die zich in de loop van de tijd eenvoudig laten aanpassen aan veranderende wensen.

In de omgang met de nieuwe bouwopgave sluit ik graag aan bij de rijke erfenis van de Nederlandse architectuur en stedenbouw. En dan met name bij de twintigste eeuw, die ik wel aanduid als de ‘gouden eeuw van ruimtelijke ordening en architectuur’. Deze eeuw heeft veel opgeleverd, waaronder het bouwen ten dienste van de samenleving met inspirerend opdrachtgeverschap van de zijde van de woningbouwcorporaties, met daarbij een veelzijdige en veelomvattende ontwerpcultuur (‘van stoel tot stad’) en een stimulerende bestuurscultuur met daarbij passend beleid zoals de Woningwet, welstand en andere vormen van ruimtelijk kwaliteitsbeleid. Dit heeft zeer aansprekende projecten opgeleverd zoals de Afsluitdijk, de polders, onze Deltawerken, landinrichting en stedenbouw. Ik wil de inspiratie die deze traditie voortbrengt aangrijpen om de nieuwe bouwcultuur vorm te geven. Wij bezitten veel ontwerp-kennis en vakmanschap die juist onder de huidige omstandigheden kunnen worden aangesproken, maar dan wel toegesneden op de nieuwe opgave.

De nieuwe bouwcultuur, die ik eerder noemde, zou ook haar ingang moeten vinden in grote overheidsprojecten (rijksgebouwen, waterveiligheid, infrastructuur en stad). Het proces van ontwikkelen en ontwerpen zal niet meer zoals we gewend waren, beginnen met een tabula rasa, maar erkent de bestaande omgeving als uitgangspunt.

Ik ondersteun vormen van deze nieuwe bouwcultuur. Zo is het door het Atelier Rijksbouwmeester gestimuleerde interactieve digitale netwerk ‘Nederland wordt anders’, met daarin opgenomen verschillende ontwerpers die voorbeelden van die nieuwe bouwcultuur laten zien, een geslaagd voorbeeld van een nieuwe werkwijze. Ondanks de crisis die architecten en ontwerpers zwaar treft, en waarover ik mij grote zorgen maak, laat dit initiatief toch zien hoe creatief en veerkrachtig het ontwerp kan zijn.

Creativiteit en diversiteit in het rijksvastgoed

De rijksoverheid vervult als vastgoedeigenaar en opdrachtgever een voorbeeldfunctie bij het realiseren van ruimtelijke en architectonische kwaliteit. Deze voorbeeldfunctie is verankerd in de actieagenda,³ waarvan de rijksvastgoedportefeuille onderdeel uitmaakt.⁴ Ook daar waar het Rijk niet (langer) zelf opdrachtgever is, blijft de kwaliteitsambitie bestaan.⁵

Voor de rijksvastgoedportefeuille zijn creativiteit en diversiteit eveneens bruikbare uitgangspunten, ondanks het gegeven dat er sprake is van heel bescheiden nieuwbouw. Want ook binnen de rijksoverheid is sprake van een omslag van groei naar krimp en beheer. Die omslag gaat samen met opgaven als afstoot, herbestemming en duurzaamheid. Daar waar de overheid eigendom (kantoren, gevangenissen, terreinen, erfgoed) overdraagt aan de markt, blijkt echter dat de markt daar minder gretig op reageert dan enkele jaren geleden, zodat ook de verwachte financiële opbrengst tegenvalt. In deze veranderende omstandigheden is creativiteit en diversiteit nodig om, in goede samenwerking tussen overheid en markt, het vastgoed op een zorgvuldige wijze over te dragen en te beheren, waarbij cultuurhistorische kenmerken op voldoende wijze geborgd moeten worden. Tijdelijke transformatie, waarbij vastgoed met cultuurhistorische waarde voor een beperkte periode een andere functie krijgt, in voorbereiding op een uiteindelijke herbestemming, kan daarbij soelaas bieden.

Iedere opgave is een kwaliteitsopgave

Bij elke opgave, groot of klein, moet gestreefd worden naar de hoogst mogelijke kwaliteit en diversiteit, met daarbij de vraag hoe dit streven naar kwaliteit en diversiteit kan samengaan met financiële en procedurele randvoorwaarden. Ontwerp kwaliteit is daaraan gelijkwaardig. Goed opdrachtgeverschap is daarbij essentieel.

Van het opdrachtgeverschap van de rijksoverheid, die eigenaar is van een omvangrijke vastgoedportefeuille, verwacht ik een maatschappelijke voorbeeldwerking. Meerdere rijksdiensten beheren deze portefeuille in

de praktijk, zoals de Dienst Landelijk Gebied, Defensie, Rijksvastgoed- en ontwikkelingsbedrijf (RVOB) et cetera. Goed opdrachtgeverschap is als eerder gezegd opgenomen als één van de onderwerpen van de Actieagenda Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp (AARO).

Aanbesteding

Ik wil de pluriformiteit van de architectuur en creativiteit binnen het aanbestedingsproces stimuleren. Ik wil meer evenwicht brengen in de uitvoering van de Europese aanbestedingsregels. Inhoudelijke criteria betreffende integrale kwaliteit, waaronder architectuur en vormgeving moeten volwaardig worden uitgewerkt. De sleutel ligt bij het optimaal inschakelen van ontwerpdeskundigheid in iedere selectieprocedure. Daarmee heb ik binnen de Rgd al enige goede ervaringen opgedaan zoals bij de selectie voor de Hoge Raad.

De Europese aanbestedingsregels zijn bedoeld om concurrerende leveranciers van gelijkwaardige producten of diensten een gelijkwaardige behandeling te garanderen. Ik constateer dat de Europese aanbestedingsregels, door een te rigide toepassing van het proportionaliteitsbeginsel, vaak leiden tot verschraling van de keuze en dus van het aanbod van de architectuur. Ik zie onvoldoende diversiteit bij de grote selectieprocedures. Debet hieraan zijn de hoge maatschappelijke kosten die verbonden zijn aan de nieuwe aanbestedingsprocedures. Voorts constateer ik dat architectenbureaus aan onevenredig veel eisen moeten voldoen om zich te kunnen inschrijven.

Europese aanbestedingsregels bieden wel degelijk mogelijkheden om kwaliteit en architectonisch ontwerp te laten meewegen, en zelfs doorslaggevend te laten zijn. In de Nederlandse praktijk, zo ook bij de rijksoverheid, wordt van de geboden ruimte nog te weinig gebruik gemaakt. De huidige selectieprocedures zijn te eenzijdig toegesneden op financiële selectie en het kwalitatieve deel is tot nu toe onderontwikkeld.

Rijksvastgoedbedrijf

Een belangrijke impuls voor de uitvoering van goed opdrachtgeverschap door het Rijk biedt de fusie van de Rgd met het RVOB. Deze gaan in 2014 op in het nieuwe RVB. Het RVB wordt in een voorlopige formulering getypeerd als: 'Een bedrijf van en voor het Rijk dat het vastgoed inzet voor rijksdoelen in een omgeving die voortdurend in beweging is en andere eisen stelt.'⁶ Als Rijksbouwmeester zal ik, samen met mijn collega's van het CRA, vanuit de ontwerpende invalshoek, bijdragen aan het tot stand brengen van een RVB dat wat mij betreft creativiteit, vakmanschap en diversiteit als belangrijke waarden opneemt in haar missie.

Het RVB dient inhoudelijke rijksdoelen op beleidsterreinen als: economie, milieu, cultuur, ruimtelijke ordening en ruimtelijke kwaliteit, concurrentiekracht, leefbaarheid, bereikbaarheid, veiligheid, innovatie, integriteit, en excellent opdrachtgeverschap,⁷ waarbij buiten kijf moet staan dat zorgvuldige omgang met cultuurhistorie en aandacht voor ontwerp-kwaliteit voldoende is geborgd.⁸ Met het Atelier Rijksbouwmeester en mijn collega's van het CRA kan ik deze nieuwe dienst met raad en daad terzijde staan.

Transformatie

Op rijksniveau is er sprake van een ingrijpend afstootprogramma van het rijksvastgoed, uiteenlopend van rijkskantoren en ook diverse beeldbepalende rijksmonumenten. De rijksoverheid wil ook bij haar terugtreden als vastgoedeigenaar een voorbeeldfunctie vervullen. Dit houdt in dat het afstoten van bezit op maatschappelijk verantwoorde wijze gebeurt. Dit is in het bijzonder van betekenis bij cultuurhistorisch erfgoed, inclusief architectuur en stedenbouwkundige complexen, dat in zijn aard kwetsbaar en onvervangbaar is. Bij de overdracht moet duurzaamheid worden gegarandeerd. Het Rijk doet dit door, in goed overleg en in samenwerking met gemeenten en provincies, randvoorwaarden op te stellen en mee te denken over de mogelijkheden van herbestemming. De bij de Rgd ontwikkelde ABC-scan (een beschrijving van het af te stoten object in zijn omgeving) is hierbij een nuttig instrument.

Als Rijksbouwmeester laat ik door middel van ontwerpend onderzoek nieuwe bestemmingen zien die denkbaar zijn voor de vrijkomende gebieden, rijkskantoren en monumenten. Een belangrijke casus waaraan het Atelier Rijksbouwmeester werkt is het ontwerpend onderzoek naar de potentie voor herbestemming van bijvoorbeeld een van de meest aansprekende complexen die in ons collectief geheugen is opgenomen, namelijk Paleis Soestdijk. Ontwerpend onderzoek heeft in deze casus zijn diensten bewezen.

Van werkplek naar werkomgeving

Een ander voorbeeld van veranderingen binnen het rijksapparaat die de vastgoedportefeuille raken en dus mij ook als adviseur, zijn de consequenties van 'een kleinere en betere overheid' voor de rijkshuisvesting.⁹ In het uitvoeringsprogramma Compacte Rijksdienst is dit vertaald naar 'een flexibele en efficiënte rijksdienst'.¹⁰

In de nieuwe visie op rijkshuisvesting is het 'nieuwe werken' het uitgangspunt. Het 'nieuwe werken' gaat uit van het principe van diverse gestandaardiseerde werkplekken (vergaderruimten, concentratieplekken, flexplekken). Tegelijkertijd zie ik een toenemende behoefte om werklocaties te ontwikkelen die de eigen identiteit juist vormgeven. Architectuur, inrichting, styling, buitenruimte en beeldende kunst moeten worden ingezet als middelen om de werkomgeving die onderscheidende identiteit te geven. Een aantrekkelijk ingerichte werkomgeving komt het efficiënt werken, de arbeidsvreugde en het samenwerken ten goede.

De Rijksbouwmeester en ontwerpend onderzoek

Vanuit mijn onafhankelijke rol ben ik met het Atelier Rijksbouwmeester bij uitstek in de positie om ideeën en mensen met elkaar te verbinden. Vanuit de ontwerpende invalshoek scheppen we uit losse ingrediënten nieuwe verbanden. We stellen actuele ontwerp-thema's aan de orde en verbinden verschillende polen binnen en buiten het rijksapparaat. Ik ontplooi initiatieven om ontwerpend onderzoek binnen het Atelier Rijksbouwmeester een zo krachtig mogelijk impuls te geven.

De bouwopgave is fundamenteel aan het veranderen: de transformatieopgave wordt de opgave, het opdrachtgeverschap vraagt om een kwalitatieve benadering en ontwerpend onderzoek is nodig om de diverse oplossingen daarbij in beeld te brengen. De huidige tijd vraagt een onderzoekende en adaptieve attitude van ons allemaal, waarbij ruimte voor creativiteit en diversiteit onontbeerlijk is. Daaraan zal ik samen met de medewerkers van het Atelier Rijksbouwmeester met kracht werken.

noten

- ¹ *Werken aan ontwerpkracht; Actieagenda 2013-2016; Architectuur en ruimtelijk ontwerp*, ministeries van IenM, OCW, BZK, ELI en Defensie, September 2012, p.13
- ² Volgens een bondige definitie is de bouwcultuur het 'samenhangend stelsel van kennis, regels en procedures dat wordt gedeeld door de mensen die aan de bouwactiviteit deelnemen, en dat de vorm gebouwen en steden bepaalt' Deze definitie is van de Engelse auteur Howard Davis; oorspronkelijk: 'the coordinated system of knowledge, rules, and procedures that is shared by people who participate in the building activity and determines the form buildings and cities take'. Zie: Matthew Trigg, 'Baukultur: The Term Everyone Should Know', op: <http://urbantimes.co/2012/02/baukultur/>, (8 februari 2012)
- ³ 'De rijksoverheid wil zelf (als opdrachtgever) die andere manier van werken in praktijk brengen en roept anderen op dit ook te doen.' (*Werken aan ontwerpkracht*, p.13)
- ⁴ 'Het Rijk is zelf aan zet in nationale programma's en rijksprojecten door verantwoordelijkheid te nemen voor excellent opdrachtgeverschap, excellente projecten, het borgen van onafhankelijk advies en het versterken van de maatschappelijke rol van het ruimtelijk ontwerp binnen de eigen opgaven.' (*Werken aan ontwerpkracht*, p.36)
- ⁵ 'Omdat (...) de direct opdrachtgevende rol van het Rijk kleiner wordt, zal het Rijk de excellentie meer en meer moeten tonen in procesinnovaties, in de samenwerking met andere (opdrachtgevende) partijen en in het scheppen van condities voor excellente ontwerp oplossingen voor de nieuwe ruimtelijke opgaven.' (*Werken aan ontwerpkracht*, p.37)
- ⁶ *Ondernemingsplan Rijksvastgoedbedrijf, Versie 1.0, Definitief concept*, ministerie van BZK, 2 november 2012, p.4
- ⁷ Idem, p.6, 7, 9
- ⁸ Bijvoorbeeld door in de doelstelling van het RVB de passage uit 'Werken aan ontwerpkracht' over te nemen waarin de rijksoverheid verklaart 'verantwoordelijkheid te nemen voor excellent opdrachtgeverschap, excellente projecten, het borgen van onafhankelijk advies en het versterken van de maatschappelijke rol van het ruimtelijk ontwerp binnen de eigen opgaven'. Dit beleid kan in de missie van het RVB worden geoperationaliseerd. (*Werken aan ontwerpkracht*, p.16)
- ⁹ 'Volgens het programma Vernieuwing Rijksdienst (VRD) uit 2007-2011. Zie o.m.: Martijn van der Steen en Philip Marcel Karré, 'Verantwoorde vernieuwing: Een analyse van het Programma Vernieuwing Rijksdienst', in: *Bestuurskunde*, 2010-3, p.77-87
- ¹⁰ Compacte Rijksdienst: Uitvoeringsprogramma. (<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/jaarplannen/2011/02/14/uitvoeringsprogramma-compacte-rijksdienst.html>)

Per 24 juni 2013 verhuist
Atelier Rijksbouwmeester
van de Oranje Buitensingel
naar het Ministerie van Financiën
aan het Lange Voorhout

Medewerkers Atelier Rijksbouwmeester

Werkprogramma 2013-2016

Thema 1 | Een nieuwe bouwcultuur

Inzet van adviezen

Ik zal op verschillende wijzen aspecten van een nieuwe bouwcultuur binnen het RVB onder de aandacht brengen. Dit zal ik doen in de vorm van adviezen, en door het belang van educatie, creativiteit en innovatie te onderstrepen. In mijn beeld zijn deze punten, juist in deze tijd van economische schaarste, een noodzaak.

Voorts bepleit ik de aanpassing van de bestaande regelgeving, die zich tot nu toe veel meer richtte op groei en niet op behoud en beheer. Bestaande regelgeving is bijvoorbeeld vaak te beperkend om tijdelijk gebruik van gebouwen of gebieden mogelijk te maken.

'Nederland wordt anders'

Het succesvolle onderzoeklab 'Nederland wordt anders', enige jaren geleden geïnitieerd door voormalig Rijksbouwmeester Liesbeth van der Pol, krijgt een vervolg in de vorm van een interactief digitaal platform. Op deze site worden vernieuwende en succesvolle initiatieven gepresenteerd, die ik zie als dragers van de nieuwe bouwcultuur. Deze interactieve website moet het uitwisselingsplatform worden voor nieuwe ideeën, innovatie en het aan elkaar koppelen van vernieuwers. Van de zijde van mijn atelier zal ik dit initiatief inhoudelijk met kennis en praktijkvoorbeelden voeden.

Discussietafels

Ik neem het initiatief om een aantal discussietafels te organiseren met als thema 'een nieuwe bouwcultuur'. Tijdens deze discussietafels willen we zinvolle verbindingen leggen tussen theorie, onderzoek en praktijk, en tussen overheid, markt en ontwerp.

Typografie van de decoraties met traditionele ambachten in de eregallerij van het Rijksmuseum in Amsterdam, uit: *Het nieuwe Rijksmuseum - Pierre Cuypers en Georg Sturm in ere hersteld*

Thema 2 | Goed opdrachtgeverschap

Kwalitatief Europees aanbesteden

Voor het RVB adviseer ik standaard over architectenselecties die onder verantwoordelijkheid van dit bedrijf tot stand komen. Bij sommige vormen van aanbesteden is de selectie van architecten onderdeel van een geïntegreerd contract met een consortium. Ik zet mij in om het ontwerp binnen deze vormen van aanbesteden, zoals de vernieuwing van Rijnstraat 8, de nieuwbouw voor het RIVM, de Rechtbank Breda, de Knoopkazerne Utrecht en de rechtbank Amsterdam, naar voren te brengen en te behartigen. De volgende uitgangspunten zouden bij dergelijke aanbestedingen centraal moeten staan:

- **Creativiteit.** Creativiteit is bij gunning van ontwerp opdrachten een belangrijk beoordelingscriterium.
- **Spreiding opdrachten.** Ook opdrachten beneden de drempel van Europese Aanbesteding hebben spelregels nodig die helder maken waarom een architect wel of niet een opdracht krijgt.
- **Vakkundig oordeel.** Bij de aanbesteding van architectendiensten moeten beoordelingscommissies ingeschakeld worden die minstens voor de helft uit inhoudelijke vakdeskundigen bestaan. De beoordelingscommissie moet van begin tot eind het gehele aanbestedingsproces begeleiden.
- **Speelveld verruimen.** Geïntegreerde contractvormen als DB en DBFMO zorgen voor een drastische beperking van het aantal mogelijke inschrijvers. Ze verkleinen de markt en zorgen – onbedoeld – voor uitsluiting.
- **Dialoog.** Bij DB-aanbestedingen moet in de gunningsfase ruimte zijn voor dialoog. Een goed ontwerp komt slechts tot stand in de vrije gedachtewisseling tussen opdrachtgever en ontwerper.

Voor architectendiensten onder de Europese aanbestedingsnorm bestaat evenwel geen uitgekristalliseerde procedure. Uit oogpunt van transparantie is het mijns inziens wenselijk om ook voor het inhuren van deze diensten een heldere procedure te ontwikkelen. De samenwerking die ik afgelopen jaren heb opgebouwd met Architectuur Lokaal en die heeft geleid tot verbeteringen binnen de Europese aanbestedingen, wordt ook de komende jaren gecontinueerd.

Percentageregeling Beeldende Kunst

Bij nieuwbouw, verbouw of renovatie van rijksgebouwen wordt sinds 1951 een percentage van de bouwkosten besteed aan beeldende kunst. Kunstwerken dragen bij aan zeggingskracht en identiteit van overheidsgebouwen. In een tijd waarin de rijksoverheid haar rol wijzigt en samen met de markt gebouwen ontwikkelt, wil ik graag invulling blijven geven aan deze percentageregeling. Het Atelier Rijksbouwmeester zet zijn expertise in om de rijke verscheidenheid van kunstuitingen in haar volle breedte te tonen. Ook op dit gebied zal de Rijksbouwmeester zich richten op de eisen van deze nieuwe tijd. Door uitvoering van het vastgestelde afstootprogramma van rijksgebouwen moet er voor het eigendomsvraagstuk een oplossing gezocht worden voor de kunstwerken die zijn ontstaan uit de percentageregeling. Uitgangspunt is dat de nagelvaste kunstwerken met het pand worden afgestoten, waarbij de zorgplicht overgaat op de nieuwe eigenaar.

De nieuwe werkplek

De werkplek moet het ontstaan van creatieve ideeën bevorderen en de werknemer stimuleren om graag bij de overheid te willen werken. Goede kunst, architectuur en interieurinrichting kunnen hieraan een belangrijke bijdrage leveren. De Rijksbouwmeester ziet het als zijn verantwoordelijkheid dat deze middelen op een juiste manier worden ingezet.

Gouden Piramide

Ter stimulering van inspirerend opdrachtgeverschap wordt jaarlijks de Gouden Piramide uitgereikt. De prijs van € 50.000 wordt toegekend aan een project waarvan de totstandkoming en het eindresultaat een toonbeeld zijn van de bijzondere rol die opdrachtgevers spelen bij het ontwerp- en bouwproces. Deze rijksprijs betreft een samenwerking tussen de Rijksbouwmeester, de ministeries van Infrastructuur en Milieu, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, en Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. De Rijksbouwmeester treedt op als voorzitter.

Duurzaamheid

Het regeerakkoord brengt voor het RVB een belangrijke opgave voort om de komende jaren te werken aan een kleinere, flexibelere bouwvoorraad voor het Rijk. Om verdere kosten te reduceren worden bovendien steeds

hogere eisen gesteld aan de regulering van het energieverbruik van die gebouwen. Vanaf 2020 worden alle nieuwe bouwwerken geacht energieneutraal te zijn. Energiebesparing en duurzaamheid zijn belangrijke criteria waarmee rekening gehouden moet worden bij het ontwerp. Dit geldt niet alleen bij nieuwbouw, maar ook bij de transformaties van de bestaande gebouwenvoorraad.

Verplichte beroepservaringperiode voor beginnende ontwerpers

De beroepservaringsperiode – vanaf 2015 verplicht voor alle ontwerpers die zich in het Architectenregister willen inschrijven – doet zijn intrede in een periode van economisch zwaar weer. Hierdoor wordt het steeds moeilijker voor afgestudeerde ontwerpers om praktijkervaring op te doen. In overleg met het Bureau Architectenregister en de beroepspraktijk onderzoekt de Rijksbouwmeester welke mogelijkheden er zijn om het opdoen van beroepservaring door jonge ontwerpers te stimuleren.

Opdrachtgevers scholenbouw

Voor opdrachtgevers van schoolgebouwen in het primair onderwijs werk ik, samen met het ministerie van OCW en het Kenniscentrum Ruimte voor Onderwijs en Kinderopvang, aan de implementatie van de Scholenbouwwaaiër.¹¹ En met de TU-Delft wordt samengewerkt aan de inventarisatie van goede voorbeelden van verbouwde scholen. De discrepantie in de budgetteringscyclus voor nieuwbouw, renovatie en verbouw staat soms de herbesteding van onderwijsgebouwen in de weg. Zo blijkt het soms lastig om waardevolle schoolgebouwen te verbouwen en te behouden. De komende periode wil ik bezien hoe de flexibiliteit in de regelgeving verbeterd kan worden.

Namens mij is het Atelier Rijksbouwmeester vertegenwoordigd in de jury van de Scholenbouwprijs van het ministerie van OCW.

¹¹ De Scholenbouwwaaiër komt voort uit het advies 'Gezond en goed, scholenbouw in topconditie' (juli 2009) en helpt opdrachtgevers om tot een goed programma van eisen te komen voor de (ver)bouw van scholen.

Thema 3 | Transformatie

Monumentenbeleid

Het karakter van de advisering van de Rijksbouwmeester bij monumenten is ingrijpend veranderd: van het adviseren over nieuwbouw en verbouw, naar het adviseren over verantwoorde afstoot en herbesteding van het monumentale bezit van de rijksoverheid. Zorgvuldige omgang met de cultuurhistorische aspecten van een gebouw of gebied op langere termijn moet daarbij geborgd zijn.

De scan die de Rgd uitvoert bij de afstoot van haar monumentaal bezit, de zogeheten ABC-scan, waarin de diverse waarden van het pand en zijn omgeving worden gedefinieerd, is een waardevol instrument dat een brede toepassing kan krijgen.

De visie van het Rijk op het behoud, gebruik en herontwikkelen van monumenten is vastgelegd in een overeenkomst tussen de Rijksgebouwendienst, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Rijksbouwmeester. Met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed voer ik op structurele basis overleg over afstemming van cultureel erfgoedbeleid.

H-Team

Het H-team, waarvan ik lid ben, is een denktank bestaande uit deskundigen vanuit verschillende disciplines, die vraagstukken rond herbesteding onderzoekt en daarover adviseert.

De komende periode organiseert het H-team samen met het Atelier Rijksbouwmeester een 'reken-en-teken'-sessie in het kader van de 'Week van het Lege Gebouw'. Hierbij zal worden gerekend en getekend aan herbestedingmogelijkheden van een vrijkomend rijksgebouw aan de Raamweg in Den Haag. Zowel de Academies van Bouwkunst als de Technische Universiteiten zijn hierbij betrokken. Door ontwerpend onderzoek breng ik de kansen van herbesteding in gebiedsontwikkelingen en nieuwe bestemmingen voor af te stoten rijksgebouwen, zoals de voorgenomen afstoot van verschillende gevangenisgebouwen, in beeld.

Werkzaamheden Rijksbouwmeester in RVB-trajecten

Naast bovengenoemde werkzaamheden adviseer ik uit hoofde van mijn opdracht bij tal van projecten en trajecten van de Rgd. Te noemen zijn onder meer mijn lidmaatschappen van de stuurgroepen Paleis Soestdijk, Jachthuis Sint Hubertus en de Blokhuispoort in Leeuwarden en mijn rol als lid van het klankbordteam Veenhuizen.

Ook in de context van het RVB adviseer en ondersteun ik bij de totstandkoming en uitvoering van projecten. Ik zet me daarbij zowel voor de inhoudelijke als de procesmatige aspecten in, vanuit de gedachte dat ruimtelijke kwaliteit een belangrijke basis is voor een gezonde en duurzame vastgoedportefeuille, waarvan erfgoed en monumenten een aansprekend en goed functionerend onderdeel vormen.

Thema 4 | Ontwerpend onderzoek

Binnen het Atelier Rijksbouwmeester is afgelopen jaren ervaring opgedaan met ontwerpend onderzoek. Deze studies waren veelal gericht op het onderzoeken welke nieuwe, alternatieve programma's mogelijk zijn in gebouwen en terreinen die nu nog in rijkseigendom zijn. Deze werkvorm heeft binnen het ARBM verdere uitwerking gekregen. In organisatorische zin worden, dwars door de secties heen, onderwerpen geagendeerd, zoals: snipperlocaties, vrijkomende grootschalige rijksterreinen, kantoorgebouwen en afstootprojecten waarmee deze werkwijze ook van betekenis wordt voor het toekomstig RVB.

Oog voor de buurt

Sinds 2009 voert het Atelier Rijksbouwmeester in samenwerking met het directoraat Wonen en Bouwen ontwerp pilots uit in de zogeheten aandachtswijken. Zo is er onderzoek gedaan in wijken in Venray, Rotterdam, Emmen en Leeuwarden. Voorts ben ik initiatiefnemer en opdrachtgever van een herbestemmingsstudie voor het rijksgebouw Willem Witsenplein in Den Haag en van een studie naar de mogelijkheden van *indoor farming* in leegstaande rijkskantoren. Deze ontwerponderzoeken worden uitgevoerd door multidisciplinaire teams, die behalve uit (landschap)architecten en stedenbouwkundigen bestaan uit onder meer antropologen, sociologen, ecologen, economen en sociaal geografen. De ontwerponderzoeken kunnen leiden tot een concreet plan, maar dienen vooral om een stimulans te geven aan het sociaal-maatschappelijke en ruimtelijke proces. Het interdisciplinaire team is in staat met een frisse blik het vraagstuk te bezien en adviezen te geven die door gemeenten zelf kunnen worden aangewend. De focus is inmiddels uitgebreid van aandachtswijken naar de bredere thematiek van leefbaarheid, krimp en de algemene kwaliteit van de onderkomens van arbeidsmigranten.

Colofon

uitgave van

Atelier Rijksbouwmeester

ir. Frits van Dongen

Rijksbouwmeester

Ministerie Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

ontwerp

pb design

tekst

Frits van Dongen, Atelier Rijksbouwmeester met bijdrage van Fred Feddes

afbeeldingen

muurschildering Jasmijn Visser, foto Gert Jan van Rooij (omslag),

Arenda Oomen (p 6), Jeroen Musch (p 15), Pieter Pennings (p 16-17), Stichting

Restauratie Limburg (p 18)

Bij het gebruik van foto's en illustraties van derden is waar mogelijk de bron vermeld. Dit sluit niet uit dat er in een aantal gevallen de exacte bron niet achterhaald kon worden, waarvoor verontschuldiging.

Rijksbouwmeester

postadres

Atelier Rijksbouwmeester

ipc 420

Postbus 20952

2500 EZ Den Haag

bezoekadres

Oranjevuitensingel 90

Vanaf 24 juni 2013 is het nieuwe adres

Korte Voorhout 7

2511 CW Den Haag

070 3398998

www.rgd.nl

© Rijksoverheid | mei 2013

Illustratie omslag

titel *The monumental society*

kunstenaar *Jasmijn Visser*

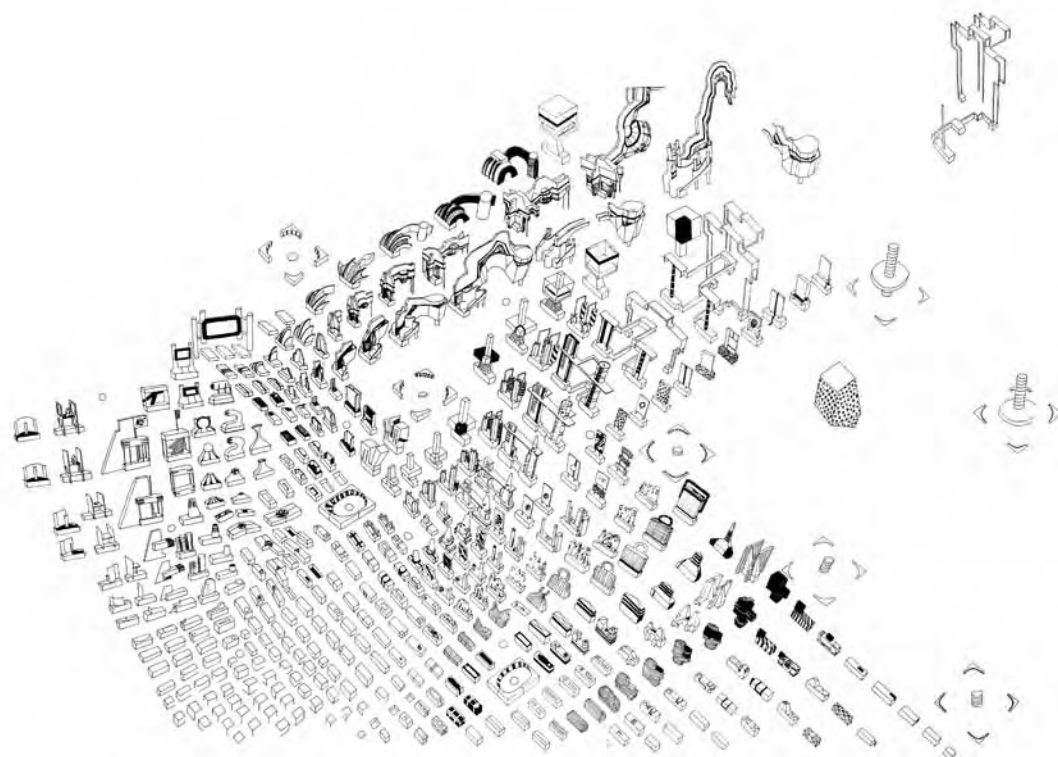
locatie *Rechtbank van Almelo*

formaat *150 x 815 cm (lxb)*

opgeleverd *februari 2013*

techniek *grafische pen op papier*

fotograaf *Gert Jan van Rooij*

Rijksbouwmeester

Thema's werkprogramma 2013-2016

Thema 1 | Een nieuwe bouwcultuur

Thema 2 | Goed opdrachtgeverschap

Thema 3 | Transformatie

Thema 4 | Ontwerpend onderzoek

